

ІНШОМОВНІ СЛОВА В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНІВ Е. САФАРЛІ ТА Л. МОРРОУ)

В умовах глобалізації та активізації міжнаціональних контактів необхідним стає вивчення культури інших народів. Письменники, слідуючи сучасним тенденціям, відкривають для своїх читачів особливості життя та побуту представників інших національностей, що призводить до активного використання безеквівалентної лексики у тексті твору. В статті досліджуються особливості використання та адаптації іншомовної лексики у сучасних російськомовних та англомовних художніх текстах.

Ключові слова: іншомовні слова, безеквівалентна лексика, варваризми, екзотизми.

Процес глобалізації сучасного суспільства передбачає стандартизацію життя та культури, що забезпечує успішність процесу міжкультурної комунікації. Як результат, у сучасних авторів виникає бажання підкреслити національну приналежність персонажів своїх творів, отримати яскравий стилістичний ефект, що призводить до активного використання іншомовної лексики в художніх текстах.

Свідченням інтересу до функціонування іншомовної лексики в художньому тексті є дисертаційні дослідження В.М. Феоклістової, Т.А. Зубкової, Є.А. Чигиріна, Н.В. Колесової та ін., присвячені вивченню російськомовних художніх текстів. Іншомовні запозичення в англійській мові стали об'єктом досліджень Г.М. Коваленко, Т.О. Лупачової, Т.О. Таганової, С.А. Тіміної, О.К. Тітової та ін.

Літературні твори були і залишаються відображенням часу, в який живе та творить письменник, а тому досить яскраво відображають історично-культурну ситуацію країни в певну епоху. Іншомовні слова в художніх текстах у більшості випадків є засобами стилістичної виразності, що надають тексту автентичності, сприяють створенню національного колориту, а також демонструють рівень освіченості автора. Проте статус даних лексичних одиниць не є однаковим у зв'язку з різним ступенем їх асиміляції та сферою вживання.

Дана проблема досліджувалась О.О. Реформатським та полягала у розрізненні «свого» та «чужого» у лексичному складі мови. Серед запозичень лінгвіст пропонував розрізняти дві основні групи: 1) слова засвоєні та освоєні; 2) слова засвоєні, проте неосвоєні. Слова, віднесені до першої групи, повністю підпорядковуються нормам мови, якою вони запозичуються, стаючи таким чином «непомітними». Іншомовне походження таких слів можна відкрити лише за допомогою їх науково-етимологічного аналізу. До другої групи відносяться слова, що не відповідають хоча б одній з норм мови-реципієнта. Для прикладу О. О. Реформатський наводить слова *кенгуру*, *пенсне*, *колибри*, що хоч і

фонетично підпорядковувались нормам російської мови, проте граматично не підпадають під моделі іменників; граматично освоєні слова *Кёльн*, *Тартарен* все ж містять незвичні для російської фонетики звуки [6, с. 139].

Це питання досліджувалась лінгвістами і в подальші роки, що призвело до розгалуження структури запозичень, запропонованої О.О. Реформатським. Зокрема, В.С. Шиманський пропонує називати другу групу запозичень «гетерогенними елементами», опираючись на їх структурні та генетичні відмінності від мови-реципієнта [9, с. 1].

Численні праці, які висвітлюють проблему передачі національно-специфічних запозичень мовою-реципієнтом, породили значну кількість найменувань гетерогенної лексики: екзотизми, екзотична лексика, екзотизми-вкраплення, варваризми, безеквівалентна лексика, етніоніми, лакуни, реалії. Для даних понять характерне національне забарвлення, відсутність еквівалентів у мові-реципієнті та відповідно іншомовне походження.

Розмаїття термінів спричиняє труднощі у їх розмежуванні та вживанні, що характерно навіть для таких більш традиційних понять як «варваризм» та «екзотизм».

В нашому дослідженні ми звернемося саме до цих двох термінів та спробуємо визначити роль та особливості вживання даних груп іншомовної лексики в описі культури турецького народу в романах Е. Сафарлі «Сладкая соль Босфора» та Л. Морроу «Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul». В обох текстах досить яскраво змальовуються різні сфери життя турків, включаючи релігію, побут та звичаї. Для аналізу нами були обрані лексичні одиниці, що входять до тематичної групи «кулінарія» та позначають турецькі страви.

Повертаючись до розмежування термінів «екзотизм» та «варваризм», зауважуємо, що Л.П. Крисін виділяє дві основні ознаки екзотизмів: часткову асиміляцію та позначення унікальних явищ, що не мають аналогів у мові-реципієнті. Їх смислова функція полягає у передачі колориту місцевої культури носіїв мови. Що ж стосується варваризмів, то в більшості визначень даного терміна знаходимо такі характеристики як «неасимільовані одиниці» [3], «недостатньо освоєні запозичення» [7, с. 259], «неправильно утворене слово, чуже мові за своєю структурою» [1, с. 341]. О.О. Реформатський називав дані лексеми «інкрустаціями» та наполягав на збереженні їх написання за зразком мови-джерела [6, с. 142]. Отже, робимо висновок, що такий лінгвістичний фактор як освоєність іншомовного слова слугує підставою віднесення його до тієї чи іншої групи.

У текстах обох романів зустрічаємо розмаїття традиційних турецьких страв, для позначення яких автори використовують тюркізми, що сприяють створенню східного колориту у тексті роману. Р.П. Зорівчак наголошує на важливості іншомовних слів, що позначають культурні реалії іншого народу, оскільки «їх основне значення вміщує традиційно закріплений за ними

комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача [4, с. 58]. Поряд з необхідністю використання даного типу лексем постають і труднощі їх представлення у тексті, що зумовлені «відсутністю у мові-приймачі відповідника – повного чи часткового – у зв'язку з відсутністю в носіїв цієї мови позначуваного реалією референта» та «необхідністю, водночас із денотативним значенням реалії, передавати колорит і конотації її національного та історичного забарвлення» [4, с. 39]. У праці «Мова та культура» Є.М. Верещагіна та В.Г. Костомарова дана лексика називається «безеквівалентною», а автори наголошують на тому, що вона є неперекладною [2, с. 42]. З метою уникнення труднощів Р.П. Зорівчак пропонує наступні способи представлення цього типу лексики у тексті: транскрипцію (транслітерацію); гіперонімічне перейменування; дескриптивну перифразу; комбіновану реномінацію; калькування; міжмовну транспозицію на конотативному рівні; метод уподібнення (субституцію); віднайдення ситуативного відповідника (контекстуальний переклад); контекстуальне розтлумачення (інтерпретацію) реалій [4, с. 93].

Найбільш поширеним в текстах обох авторів є контекстуальний переклад реалій, що полягає у роз'ясненні суті реалії у найближчому контексті:

Ем батлыджан эзмеси — холодный турецкий салат из баклажанов, приготовленных на углях. В каждом нарубленном нежно-зеленом кусочке просматриваются чарующие стамбульские картинки [8, с. 6];

*When I offer to get **pide**, the Turkish version of pizza, and bring it back to our room, Kim readily agrees* [10];

*On Sunday mornings, roving peddlers will still pass by with trays of **simit**, the round sourdough rings of bread covered with sesame seeds I thought were bagels when I first came to Istanbul* [10];

*If I was lucky they had freshly made **sultaç**, a rice pudding which is my favourite Turkish dessert...* [10];

*... whether we were really hungry and wanted a large full blown **pide**, similar to pizza, which came with a wide selection of fillings* [10];

*The kitchen sink blocks up regularly, and after finding a bucket to put under the pipes I dismantled them and some rotten **salça**, a type of Turkish tomato paste, exploded all over me* [10];

*... and the second is **sahlep**, a type of flour made from orchids, which adds an irresistible texture* [10];

*I am given a plate loaded with **yaprak dolma**, vine leaves wrapped around rice and spices, **börek**, a layered pastry, stuffed peppers, **çig kofte** which is kneaded uncooked mince meat...* [10];

*Manisa **macanu**, a sticky fruit flavoured substance similar to toffee that's served wound around a wooden stick* [10].

Звернемо увагу, що контекстуальне розтлумачення може знаходитись як у постпозиції (приклади наведені вище), так і у препозиції до іншомовного слова:

Остается запечь в духовке мясо. Обмазывает куски баранины солью, перцем, куркумой, растительным маслом. Можно втереть вытяжку из алычи, если есть. Кусочки укладывает в «лодочки» из фольги, подливает воды на дно. В духовку на два часа. Мейвели кузу готово. Пальчики оближешь... [8, с. 231];

«Пока рис настаивается на маленьком огне, Зейнеп принимается обжаривать маринованное мясо. В глубокой сковороде. После легкой обжарки заливает кусочки оставшимся сметанным соусом. Плюс двумя стаканами мясного бульона. Тушит около часа. Перед снятием с огня добавляет кокосовую стружку, две столовые ложки оливкового масла... Шикарный ужин под названием «кремалы кузу» готов» [8, с. 237].

Виділимо особливості контекстуальних розтлумачень, які використовуються письменниками. Так, у творі Е. Сафарлі роз'яснення суті реалії, яка позначається іншомовним словом, є досить розгорнутим та являє собою опис приготування страв. Л. Морроу використовує стислі коментарі, в яких порівнює страви турецької кухні з добре знайомими на заході, залучаючи при цьому конструкції:

*Turkish version of
similar to
a type of (Turkish)
looks like*

+ назва відомої на заході страви

В контекстуальних розтлумаченнях автори використовують гіпероніми стосовно іншомовних лексичних одиниць:

Гюльбен, тайком подкармливая Айдынлыг, нарезает инжир для десерта ашурэ [8, с. 80];

...[Мама] продолжает настаивать: «Завтра на обед приготовлю дюшбару. От мучного поправишься...» [8, с. 232];

Комфортно живет в замкнутом пространстве, где свой мир. Без потоков извне. Представлена самой себе. Любит мучное — донер, лахмаджун, ниде [8, с. 127];

*... **börek**, a layered pastry... [10];*

*Other stands sell traditional sweets, such as **baklava** stuffed with pistachio... [10];*

*...it always struck me that ten in the morning was an odd time to be selling the ingredients for **kelle paça**, a soup mainly eaten at the time of the Sacrifice Festival [10];*

*If I was lucky they had freshly made **sultaç**, a rice pudding which is my favourite Turkish dessert... [10];*

*Other stands sell traditional sweets, such as **baklava** stuffed with pistachio, or more unique things like **helva** moulded to look like **döner** kebab, as well as Manisa*

macanu, a sticky fruit flavoured substance similar to toffee that's served wound around a wooden stick [10].

Гіпероніми, подані у тексті, дають читачеві змогу визначити тип страв, про які йде мова (десерт, випічка, суп, солодощі).

Можемо спостерігати і зворотній процес, при якому автор вводить гіперонім турецькою мовою та застосовує гіпоніми мови-сприймача для його трактування:

Down past the nightclub, there were small restaurants selling chicken or beef döner, or just suyu yemek, which means 'wet' food. The suyu yemek menus consisted of four or five different meat and/or vegetable stews everyday [10];

On every corner there is a kuru yemek or dry food outlet, selling the nuts and seeds much loved by Turks [10].

Окрім перекладу даних гіперонімів, автор наводить у тексті елементи (страви) класів, які вони іменують: *suyu yemek*: meat and/or vegetable stews та *kuru yemek*: nuts and seeds.

Для адаптації тюркізмів у художніх текстах автори використовують калькування, що полягає у відтворенні структурно-семантичних моделей мови-джерела матеріальними засобами мови-сприймача.

Готовим хавуч кёфтеси. На русском блюдо называю «морковными котлетами [8, с. 96];

...American fast food outlets and their cheaper Turkish versions which sell islak hamburgers, the name of which unappealingly translates as 'wet' or 'damp' [10];

*Turkish **dondurma**, a word that literally means 'freezing', has two ingredients that make it special [10].*

Звернемо увагу на графічне оформлення іншомовних слів турецького походження, що є відмінним у текстах Е. Сафарлі та Л. Морроу. Російськомовний письменник подає іншомовні слова, використовуючи транскрипцію (*мусакка, мейвели кузу, кремалы кузу, ашурэ, дюшбара, лахмаджун, хавуч кёфтеси*), яка точно передає турецьку вимову, порушуючи при цьому фонетичні норми мови-риципієнта (подвоєння *кк*, кінцеве *э*, пом'якшення початкових приголосних *к* і *д*, диграф *дж*). Поряд з точною передачею фонетичних норм мови-джерела, автор використовує і транслітерацію, яка ігнорує норми турецької фонетики. Прикладом може слугувати передача турецької лексеми *döner-донер*, де відсутнє пом'якшення початкової приголосної.

Відзначимо і відсутність графічного виділення іншомовних слів у тексті роману «Сладкая соль Босфора». Як виняток можна виокремити наступний приклад:

Шикарный ужин под названием «кремалы кузу» готов» [8, с. 231].

Що ж стосується твору англомовної письменниці, то всі лексеми турецького походження виділяються у тексті курсивом (жирним шрифтом у

межах даної статті) та зберігають написання мови джерела, про що свідчить наявність специфічних літер турецького алфавіту *ç* (*sultaç, salça, kelle paça*), *ş* (*turşu*), *ğ* (*çiğ*) та умляуту, що вказує на роздільну вимову кількох приголосних (*döner, börek*). У випадку з лексемою *kofte* можемо говорити про використання Л. Морроу транслітерації, яка не передає фонетичних норм турецької мови, відповідно до яких початкова приголосна потребує пом'якшення.

Іншомовні слова в межах обраних нами для аналізу текстів також характеризуються різним ступенем граматичної асимільованості. В романі Е. Сафарлі іменники турецького походження частково пристосувались до граматичних норм мови-реципієнта, про що свідчить наявність відмінкових форм, у яких автор вживає їх у тексті: *донер_ – донера_*, *кусакка_ – мусакку_*, *дюшбара_ – дюшбару_*, *шорпа_ – шорпу_*, *аришта_ – аришту_*, *аскер-балык_ – аскер-балыкы_*.

Свідченням часткового пристосування турецьких лексем, використаних у романі «Waiting for the Tulips to Bloom», може бути використання неозначеного артикля у сполученні з іншомовним словом – *a large full blown pide* та словосполучення *islak hamburgers*, де турецький прикметник, виступає у ролі означення.

Таким чином, робимо висновок, що іншомовні слова, які позначають поняття в межах однієї сфери (в даному випадку – кулінарія) та покликані виконувати ідентичні функції в середовищі мови-реципієнта (репрезентувати життєвий досвід спільноти, її менталітет, культуру, особливості характеру, світобачення, традиції, реалії, стереотипи, спосіб життя) в різних мовах належать до різних пластів запозиченої лексики. Графічні особливості та невідповідність турецьких лексем, використаних Л. Морроу у межах її роману, нормам англійської мови дають підстави відносити їх до числа варваризмів. Стосовно ж, іншомовної лексики в романі Е. Сафарлі, то її часткова асиміляція свідчить про входження до групи екзотизмів. Незважаючи на ступінь асиміляції, в обох романах турецька лексика є незнайомою для пересічного читача. З метою уникнення труднощів у її розумінні та забезпечення функцій, які покликані виконувати іншомовні слова у межах художнього твору, автори Е. Сафарлі та Л. Морроу використовують різні способи їх презентації. Так, нами були виділені контекстуальні розтлумачення реалій, калькування та гіперонімічне перейменування. Дані види презентації іншомовної лексики є спільними для обох авторів, різниця полягає лише у частотності їх використання.

Література

1. Алексеева М.Л. Реалии как вербальное выражение специфических черт национальных культур / Мария Леонардовна Алексеева // Научный ежегодник ИФиП УрО РАН. – 2007. – №7. – С. 338–345.

2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров / 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Рус. Яз., 1990. – 246 с.
3. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка / Вера Ивановна Заботкина. – М.: Высш. шк., 1989. – 124 с.
4. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Роксоляна Петрівна Зорівчак. – Львів: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 216 с.
5. Крысин Л.П. Лексическое заимствование и калькирование в русском языке последних десятилетий / Леонид Петрович Крысин // Вопросы языкознания. – 2002. – №6. – С. 27–34.
6. Реформатский А.А. Введение в языковедение / Александр Александрович Реформатский/ Под. ред. В.А. Виноградова. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 536 с.
7. Тамерьян Т.Ю. О некоторых критериях дифференциации заимствованных единиц / Татьяна Юльевна Тамерьян // Межвузовский научный альманах Язык. Текст. Дискурс. – Краснодар, 2008. – Вып.6. – С. 256–263.
8. Сафарли Э. Сладкая соль Босфора / Эльчин Сафарли. – Москва: Издательство АСТ, 2017. – 288 с.
9. Шиманский В.С. Гетерогенные элементы и их функционирование в английском художественном тексте : автореф. дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 “Германские языки”, 10.02.19 “Общее языкознание” / Викентий Сергеевич Шиманский. – К., 1984. – 23 с.
10. Morrow L. Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul / Lisa Morrow. – CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015. – 360 p.

References

1. Alekseeva M.L. Realii kak verbalnoe vyrazhenie spetsyficheskikh chert natsyonalnykh kultur [Realia as verbal expression of specific features of national cultures] / Maria Leonardovna Alekseeva // Nauchnyy ezegodnik IFiP UrO RAN. – 2007. – №7. – S. 338-345.
2. Vereshchagin E.M., Kostomarov V.G. Yazyk i kultura: Lingvostranovedenie v prepodavanii russkogo yazyka kak inostrannogo [Language and culture] / E.M. Vereshchagin, V.G. Kostomarov / 4-e izd., pererab. i dop. – M.: Rus. Yaz., 1990. – 246 s.
3. Zabotkina V.I. Navaya leksika sovremennogo angliyskogo yazyka [New lexis of modern English] / Vera Ivanovna Zabotkina. – M.: Vyssh. shk., 1989. – 124 s.
4. Zorivchak R.P. Realia i pereklad (na materialy anglomovnykh perekladiv ukrainskoi prozy) [Realia and translation] / Roksolyana Petrivna Zorivchak. – Lviv: Vy-dvo pry Lviv. Un-ti, 1989. – 216 s.
5. Krysin L.P. Leksicheskoe zaimstvovanie i kalkirovanie v russkom yazyke poslednih disyatiletiy [Lexical borrowing and replication in the Russian language of last decades] / Leonid Petrovich Krysin // Voprosy yazykoznaniiya. – 2002. – №6. – S. 27-34.
6. Reformatskiy A.A. Vvedenie v yazykovedenie [Introduction to linguistics] / Aleksandr Aleksandrovich Reformatskiy / Pod red. V.A. Vinogradova. – M.: Aspekt Press, 1998. – 536 s.
7. Tameryan T.Yu. O nekotorykh kriteriah differentsiatsii zaimstvovanykh edenits [The criteria of differentiation of borrowed units] / Tatyana Yulievna Tameryan // Mezhvuzovskiy nauchnyy almanah Yazik. Tekst. Diskurs. – Krasnodar, 2008. – Vyp.6. – S. 456-263.
8. Safarli E. Sladkaya sol Bosfora [Sweet salt of Bosphorus] / Elchin Safarli. – M: Izdatelstvo AST, 2017. – 288 s.
9. Shymanskiy V.S. Geterogennyye elementy i ih funktsionirovanie v angliyskom hudozestvennom tekste: avtoref. dis. na soisk. uch. stepeni kand. filol. nauk: spets. 10.02.04

- “Germanskіe yaziki”, 10.02.19 “Obshchee yazykoznanіe” [Heterogeneous elements and their functioning in English literary text] / Vikentiy Sergeevich Shymanskiy. – K., 1984. – 23 s.
10. Morrow L. Waiting for the Tulips to Bloom: Adrift in Istanbul / Lisa Morrow. – CreateSpace Independent Publishing Platform, 2015. – 360 p.

Брык М.М. Иноязычные слова в художественном тексте (на материале романов Э. Сафарли и Л. Морроу)

В условиях глобализации и активизации межнациональных отношений становится необходимым изучение культуры других народов. Писатели, следуя современным тенденциям, открывают для своих читателей особенности жизни и быта представителей иных национальностей, что влечет за собой использование безэквивалентной лексики в тексте произведения. В статье исследуются особенности использования и адаптации иноязычной лексики в современных русскоязычных и англоязычных текстах.

Ключевые слова: иноязычные слова, безэквивалентная лексика, экзотизмы, варваризмы.

Bryk M.M. Foreign words in a literary text (based on the novels of E. Safarli and L. Morrow)

The studying of other nationalities and their cultures becomes very important as a result of globalization and development of international communication. Literature has always been the reflection of time and culture. Modern writers describe peculiarities of life and daily routine of people from other countries which causes the use of foreign words in their texts. As a rule, foreign words in literary texts are stylistic means which create national atmosphere and demonstrate the level of the author's knowledge. In most cases, foreign words, which are used to denote the specific things of foreign culture, don't have equivalents and need special presentation in order to avoid misunderstanding and to express the idea they are supposed to convey. Becoming an essential part of the literary text, these lexical units very often adopt the image of the recipient language and function according to its phonetic and grammar rules. Depending on the degree of this adaptation foreign words can be divided into barbarisms and exotisms. The article deals with the analysis of usage and adaptation of foreign words in the space of modern Russian and English literary texts.

Key words: foreign words, non-equivalent lexis, exotisms, barbarisms.